

کلام جدید

ترم اول

مفاهیم معرفتی، بنیادی و مبنایی کلام جدید

جلسه چهارم: انتظارات بشر از دین – بخش اول

مدرس: استاد احسان عبادی – پژوهش گر و مدرس مباحث کلام جدید

تایپ و ویراستاری: محمد جواد اسماعیلی

تاریخ شروع دوره: ۱۴۰۰/۰۱/۰۲

■ مقدمه

■ تعریف دین در مبحث انتظارات بشر از دین

■ تعریف دین در قرآن و روایات

■ تعاریف متفکرین غربی از دین

■ تعاریف روان‌شناسانه از دین

■ تعاریف جامعه‌شناسانه از دین

■ تعاریف احساسی و اخلاقی از دین

■ تعاریف معرفتی - اعتقادی از دین

■ تعاریف طبیعت‌گرایانه و مادی از دین

اللَّهُمَّ كُنْ لَوْلِيكَ الْحُجَّةُ بْنُ الْحَسَنِ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آبَائِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَفِي كُلِّ سَاعَةٍ وَلِيًّا وَحَافِظًا وَقَائِدًا وَ
نَاصِرًا وَدَلِيلًا وَغَيْنًا حَتَّى تُسْكِنَهُ أَرْضَكَ طَوْعًا وَتُمَتِّعَهُ فِيهَا طَوِيلًا.

السلام عليك يا مولانا يا صاحب العصر و الزمان، السلام عليك يا بقیه الله فی ارضه.

خدایا ، در این لحظه و در تمام لحظات ، سرپرست و نگاهدار و راهبر و یاری گر و راهنما و دیدبان ولیّات ، حضرت
حجّة بن الحسن ، که درودهای تو بر او و بر پدرانش باد ، باش، تا او را به صورتی که خوشایند اوست ، و همه از او
فرمانبری می نمایند ، ساکن زمین گردانیده ، و مدّت زمان طولانی در آن بهره مند سازی.

مقدمه

در این بخش می خواهیم در مورد انتظارات بشر از دین صحبت کنیم که بحث فوق العاده مهمی است و یکی از
مباحث کلیدی و مبنایی است. برای مثال وقتی فردی مریض می شود و از دنیا می رود شبهه وارد می کنند پس
دعاهایی که کردیم چه شد و دین چه فایده ای برای این فرد داشت. یا برای مثال فردی فقیر است اما فرد
دین داری است ولی شبهه وارد می کنند دین چه فایده ای برای این فرد داشته است. یا در همین بحث کرونا دین
چه فایده ای برای این بیماری داشته و چه طور دین توانسته کاری برای کرونا انجام دهد.

در بحث انتظارات بشر از دین ما کتاب های خوبی در این زمینه داریم. کتابی آقای محمدامین محمدی نوشته که
کتاب خوبی است و کتابی هم آیت الله جوادی آملی به نام انتظارات بشر از دین نوشتند که کتب خوبی است و ما
نگاه هایی به این کتب خواهیم داشت، اما منبع اصلی ما برای تدریس کتاب انتظارات بشر از دین جناب خسروپناه
است. در کتاب کلام جدید و سه جلدی آقای خسروپناه بحث انتظارات بشر از دین آمده است اما ایشان کتاب
مستقلی هم با نام انتظارات بشر از دین دارند. این کتاب کامل تر از مباحثی است که در بحث انتظارات بشر از دین
در کتاب سه جلدی آمده است.

کتاب دیگری هم آقای دکتر عبدالله نصری با نام انتظار بشر از دین، بررسی دیدگاه ها در دین شناسی معاصر نوشته
است که دیدگاه های افرادی مانند شهید مطهری، شهید صدر، علامه طباطبایی، مهندس بازرگان، مجتهد شبستری
و ... را آوردند و بحث کردند. کتاب خوبی است که تطبیقی بحث کردند. خوبی کتب آقای خسروپناه این است که
در بین مباحث، ایشان نظرات بقیه افراد را هم می آورد. ما نظرات غربی ها را هم خواهیم آورد تا بحث انتظارات بشر
از دین که یکی از مباحث فوق العاده مهم و بسیار مغفول واقع شده است را ان شاء الله با هم بررسی کنیم.

ابتدا آقای خسروپناه بحث تعاریف را می‌آورند که تعاریف در یک موضوع خیلی با اهمیت است. ما گاهی اوقات اصلاً در تعریف مشکل داریم. کتاب کلام جدید آقای خسروپناه مبحثی به نام تعریف دین از نظر غربی‌ها و از نظر متکلمین فلاسفه دین دارد.

تعریف دین در مبحث انتظارات بشر از دین

برای تعیین بحث دقیق انتظار بشر از دین شناخت دقیق و مصداقی دین خیلی اهمیت دارد. این تعاریف لغوی که در مباحث مختلف و مباحث دین‌پژوهی و قلمرو دین گفته شده مشکلی را حل نمی‌کند و باید واقعیت، ماهیت و مصداق دین را مورد بحث قرار دهیم.

شناخت مفهوم اصطلاحی دین باید خیلی مورد اهمیت باشد تا موضوع مباحث فلاسفه دین ما مشخص شود. در طول تاریخ ادیان به اقتضای شرایط فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی دچار تحریف شدند. از آن‌جا که دین بحثی است که در ذهن شکل می‌گیرد و این‌طور نیست که من جسمی داشته باشم که مستطیلی شکل به نام دین باشد، ممکن است تعاریف متعددی از دین شکل بگیرد. جهان‌بینی‌ها و نگاه‌ها به مبانی جهانی، خدا و زندگی اجتماعی، آیا احکام دین در اجتماع شکل می‌گیرد یا خیر، آیا احکام دین تنها فردی است و... تمام این مسائل در تعریف دین اثر می‌گذارد. نکته فوق‌العاده مهمی است. به همین جهت ما ابتدا می‌خواهیم دین را تعریف کنیم.

تعریف دین در قرآن و روایات

در قرآن کریم دین به معانی متعدد و هفت معنا ذکر شده است:

ابتدا معنای جزا و پاداش یعنی مالک یوم‌الدین آمده است.

دوم به معنای اطاعت و بندگی: **قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أُعْبِدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ**. بگو که من خود مأمورم که تنها خدا را پرستش کنم و دین را برای او خالص گردانم.

سوره زمر آیه ۱۱. سوم: ملک و سلطنت: آیه ۳۹ سوره انفال: **وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ**. و (ای مؤمنان) با کافران بجنگید تا دیگر فتنه و فساد نباشد و آیین همه دین خدا گردد.

چهارم به معنای شریعت و قانون. سوره کافرون/آیه ۶: لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ. پس اینک دین (شرک و جهل) شما برای شما باشد و دین (توحید و خدا پرستی) من هم برای من (تا روزی که به امر حق شما را از شرک برگردانم و به راه توحید خدا و خدا پرستی هدایت کنم).

پنجم: به معنای ملت، آئین ابراهیم.

ششم به معنای تسلیم. آل عمران / ۱۹: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۖ. همانا دین (پسندیده) نزد خدا آیین اسلام است.

هفتم: دین به معنای اعتقادات. لاکراه فی الدین.

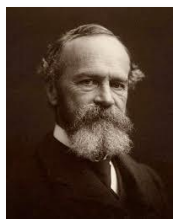
در بحث روایات خطبه اول نهج البلاغه آقا امیرالمومنین است که ایشان تعبیر متعددی را در بحث دین آوردند. در روایات ما هم مباحثی مانند ایمان، یقین، حبّ و بغض، معرفت داشتن، دوستی ورزیدن نسبت به خدا، اخلاق نیک، عزت نفس، طلب علم و ... از مصادیق دین شمرده شده است.

آقای خسروپناه بعد از تعاریف قرآنی و روایی نتیجه‌ای می‌گیرد. در کتاب خودشان در صفحه ۴۹ می‌گوید بسیاری از این تعبیری که در قرآن و روایات آمده مانند جزادادن و پاداش، ملک و سلطنت و ... مقصود ما در بحث انتظارات بشر از دین نیست. یعنی ما که می‌گوییم انتظارات بشر از دین، در این جا دین به معنای پاداش و جزا منظور ما نیست و این‌ها بیشتر مباحثی است که مربوط به صفات خدای متعال است.

تعاریف متفکرین غربی از دین

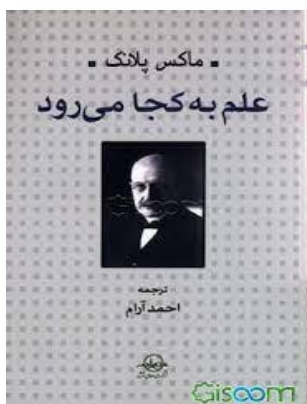
غربی‌ها از نگرش‌های مختلف یعنی هم نگاه برون‌دینی (نگاه جدا از دین) و هم از نگاه درون‌دینی (در درون متن دین) تعاریف متعددی در حوزه جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و امثالهم از دین ارائه دادند.

تعاریف روان‌شناسانه از دین

آقای ویلیام جیمز در کتاب **philosophy region** که نوشته آقای جان هیک است می‌گوید دین عبارت از احساسات، اعمال و تجربیاتی است که افراد به تنهایی و در پیشگاه خدا پیدا می‌کنند.

پس طبق تعریف ایشان دین یک نگاه کاملاً فردی است. احساساتی انسان پیدا می‌کند که خدایی است و در مقابل خدا گریه می‌کنند و یک سری اعمالی هم مانند عبادت هم انجام می‌دهند.

آقای ماکس پلانک در کتاب علم به کجا می‌رود ترجمه آقای خسروپناه در صفحه ۲۲۵ می‌گوید به عقیده من هر شخص عالم و متفکری به این امر توجه می‌کند که اگر بنا باشد تمام نیروهای بشری در حال تعادل و هماهنگی با یکدیگر کار کنند لازم است که به عنصر دینی در طبیعت خودشان معترف باشند. این تصادفی نیست که متفکران بزرگ همه زمان‌ها چنان نفوس دینی عمیقی داشتند.

یعنی اگر می‌خواهید همه با هم متحد و هماهنگ باشند باید چیزی به نام دین در وجود خودتان را اعتراف کنید و در پرورش آن تلاش کنید. چیزی که باعث می‌شود به فکر کارهای جامعه بيفتید و هماهنگ باشید دین است.

آقای خسروپناه می‌گوید ویژگی بیشتر این نوع تعاریف که روان‌شناسانه است به طور عمده به حالات دین‌دارها و آثار آن‌ها اشاره می‌کند. یعنی من دین‌داری هستم که چنین آثاری از دین دارم. برای مثال آثار دین‌داری من این است که مثلاً در جامعه با سلامت بیشتری هستم. در جامعه با بقیه هماهنگ‌تر هستم.

در ادامه آقای خسروپناه می‌گوید این ویژگی روان‌شناسانه در بحث تعریف دین، انتظارات بشر از دین‌داری را پاسخ می‌دهد. یک فرد دین‌دار چه انتظاری از او وجود دارد؟ این که انسان بانشاط، خوب، هماهنگ با بقیه و ... باشد اما موضوع بحث ما انتظار بشر از دین است. ما نمی‌خواهیم از دین‌داری انتظار داشته باشیم بلکه می‌خواهیم از خود دین انتظار داشته باشیم. تعاریفی که گفتیم بیشتر ناظر به افراد بود و ما می‌خواهیم اصلاً به خود دین نگاه کنیم. پس این تعاریف کامل نیست.

تعاریف جامعه‌شناسانه از دین

آقای پارسونز در تعریف جامعه‌شناسانه خود از دین می‌گوید مجموعه‌ای از باورها، اعمال، شعارها و نهادهای دینی که افراد بشر در جوامع گوناگون بنا کرده‌اند. این تعریف به باورهای دینی که بخش مهمی از حقیقت دین را تشکیل می‌دهند اشاره می‌کند. آقای خسروپناه

می‌گوید این نوع تعاریف به طور عمده باورها را در نظر دارد، اعم از این که این باورها واقعا جزو حقیقت دین باشند یا نباشند. هر باوری که من از خدا دارم لزوما باور دینی نیست و ممکن است باور غلط نسبت به خدا داشته باشم. آقای پارسونز می‌گوید مجموعه‌ای از این باورها و اعمال، اما ممکن است این باورهای من نسبت به دین خرافی باشد. پس باز هم این تعریف نسبت به انسان دین‌دار است و هنوز تعریف نسبت به خود دین نیست. باوری من دارم که آقای پارسونز می‌گوید نام این باور شما دین است. اما آقای پارسونز این باور را نسبت به من می‌گوید. ایشان باوری که من می‌گویم خدا یکی است را باور دینی می‌دانند و باور آن مسیحی که می‌گوید خدا سه تاست را هم باور دینی می‌دانند. این جا تضاد پیش می‌آید. پس هر باور دینی دین نیست. پس این تعریف هم کامل نیست.

تعاریف احساسی و اخلاقی از دین

آقای ماتیو آرنولد می‌گوید دین همان اخلاق است که احساس و عاطفه به آن تعالی‌گرما و روشنی می‌بخشد. آقای تیل می‌گوید دین وضعیتی روحی یا حالتی ناب و حرمت‌آمیز است که آن را خشیت می‌خوانیم. آقای شلایرماخر می‌گوید دین عبارت است از احساس اتکای مطلق. انیشتین در کتاب ماهیت و منشای دین آقای کمپانی در صفحه ۱۱۲ می‌گوید مذهب عبارت است از مجموعه‌ای از احساسات عارفانه در مقابل قوانین جهان و احساس مسئولیت اخلاقی در مقابل هموعان ما.

این سه نوع تعاریف توجه بیش از حد به یک بعد از دین می‌کنند که بحث اخلاق و احساسات است و بیشتر دین را وارد بحث اخلاقیات می‌کند و از ابعاد دیگر دین غفلت کردند. بیشتر فردگرایی است و تعریف کاملی از دین داخل آن موجود نیست.

تعاریف معرفتی-اعتقادی از دین

یک سری تعاریف معرفتی-اعتقادی هستند. مثلا آقای هربرت اسپنسر در کتاب فلسفه دین آقای جان هیک می‌گوید دین اعتراف به این حقیقت است که کلیه موجودات تجلیات نیرویی هستند که از علم و معرفت ما فراتر است.

آقای براولی در کتاب عقل و اعتقاد دینی آقای پترسون در صفحه ۱۸ می‌گوید دین بیش از هر چیز کوششی است برای آن که حقیقت کامل خیر را در تمام وجوه هستی‌مان باز نماییم.

یعنی در زندگی و تمام هستی ما باید تلاش کنیم در سرتاسر بخش‌های زندگی‌مان ببینیم که این زندگی سراسر آن خیر است.

آقای خسروپناه می‌گوید این دسته از تعاریف دین صحیح هستند اما جامعه نیستند و فقط به بخش‌هایی از بعد معرفتی و اعتقادی دین اشاره کردند. ایشان می‌گویند طوری که شما می‌گویید خدا فراتر از علم و معرفت ماست چه طور می‌شود به وسیله این بتوانیم نیازهای آدمی را برطرف کنیم؟ مسلمین هم قبول دارند که ذات خدا قابل شناخت نیست ولی معرفت به صفات خدا هستند و صفات خدا را قبول دارند. شما می‌گویید خدا چیزی فوق تصور ماست و این صحیح نیست.

تعاریف طبیعت‌گرایانه و مادی از دین

آقای جان هیک در کتاب فلسفه دین، صفحه ۲، نظر فردی به نام دایناخ را می‌آورد که می‌گوید دین مجموعه‌ای از دستورها، نواهی و نهی‌هایی است که مانع عملکرد آزاد استعدادهای ما می‌شود. تعریف و تفکری کاملاً مادی و ضد دینی را می‌بینید. این نوع تعاریف بر اساس پیش‌فرض ملحدانه و با نفی انتظارات بشر از دین است.